

Svetozar Petrović i Džeims Bejli

IZ PREPISKE¹

12. januar 2004.

Dragi Džime,²

Nisam bio dovoljno ozbiljan kada sam u pismu govorio o senilnosti, odnosno nisam bio svestan uznemirenosti činjenicom da mi se um poigrava pamćenjem. Uglavnom se ne želim mnogo zbog starenja: godine nameću izvesna ograničenja u životnim aktivnostima i čine nas usporenijim u poslu (pa izgleda da zanovetamo isto onako kako se žalimo na loše vreme), ali u suštini sviđa mi se to usporavanje i svakako volim privilegije koje mi starost daruje, prevashodno pravo da zanemarim rutinu i sve vrste ispraznih ceremonijalnih i društvenih „obaveza” očekivanih u mnogim akademskim zajednicama, te da koristim svoje vreme na način na koji smatram da ga vredi koristiti. Pa ipak, moguće da je u mom pismu bilo i nečega među redovima – možda mračni ton – što je iniciralo tvoj komentar o sumornoj starosti. [...]

Niko od nas ne zna šta ga čeka u budućnosti, ali ne mislim da ono što zovem nadolazećom/postepenom senilnošću na bilo koji način predskazuje staračku demenciju kao bolest. Čini mi se da je opšta osobina ljudi izvesnih godina, kao što je senilnost, samo neznatno preteran oblik onoga što znamo iz šala o odsutnom profesoru i onoga što može biti jako izražena karakteristika nekih ljudi tokom njihovih zrelih života (moj pokojni prijatelj Slamnig³ je imao običaj da kaže: „Nisam siguran koliko je moja adolescencija trajala; u jednom trenutku se samo spojila sa mojom senilnošću”). Profesorsko odsustvo uma i zaboravnost naučnika su delom verovatno sredstva obuzdavanja naših umova u pravcu onoga na šta bi fenomenolozi ukazali pri govoru o redukciji, u smislu neophodnosti koncentracije na sam predmet, izuzimajući sve što je za njega nebitno. Donekle su, naravno, samo varijante osnovnog odbrambenog mehanizma naših mozgova što je verovatno preduslov našeg biološkog opstanka (selektivna memorija je često zločesta, a njena dominacija verovatno može čovečanstvo dovesti do propasti, ali obrati pažnju na zlatnu ribicu: iz dana u dan radosno tumara okolo i radoznalo posmatra događaje van svog sveta, pročitao sam negde da njeno pamćenje stvari koje vidi traje oko petnaest sekundi).

U svakom slučaju, privremeno potisnuti delovi memorije i interesovanja bitni su u svakom ispitivanju. Neko kompresuje određene datoteke i ostavlja ih po strani, i sve je u

¹ Kompletna prepiska akademika Svetozara Petrovića (Karlovac, 28. 6. 1931 – Novi Sad, 23. 10. 2005), književnog teoretičara, književnog istoričara, profesora Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu i Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu, biće objavljena u knjizi *Metrika* u prepisci Svetozara Petrovića, u izdanju Naučnog udruženja za razvoj srpskih studija, do kraja 2024. godine. Prepisku sa engleskog prevela i priredila prof. dr Sanja Paripović Krčmar. Prepiska se čuva u Arhivu Vojvodine u Novom Sadu, F. 560 Lični fond Svetozara Petrovića, Prepiska. Ova dva pisma kucana su elektronski. (*Sve fusnote su prevoditeljke.*)

² Džeims Bejli (*James Orville Bailey, Jr.*; 1929–2020), profesor emeritus Univerziteta u Viskonsinu, Medison.

³ Ivan Slamnig (1930–2001), hrvatski pesnik, prozni pisac, esejista, književni teoretičar, univerzitetski profesor.

redu sve dok je sposoban da ih ponovo nađe kada su mu potrebne, a da ne budu iskrivljene. Tvoje pismo od 30. decembra podstaklo me je da proverim efikasnost svog sistema za pronalaženje. Pitao si me za Pola – možda Kšižanovskog⁴ – koji je oštro preispitivao Jakobsonovo⁵ viđenje o slovenskom epskom stihu i o srpskom naučniku (naučnicima) koji su preispitali pretpostavku da je deseterac veoma stara forma. Kada sam čitao tvoje pismo, u mom umu su fajlovi o metrici bili kompresovani (duboko zamrznuti), sa namerom da tako i ostanu sve do sledećeg leta (dok ne završim knjigu o nekim drugim temama). To što gotovo sve svoje knjige o stihu držim u svom kabinetu u Akademiji (ogranku u Novom Sadu, naravno) i što sam tamo odneo i one koje obično držim kod kuće, kada sam završio pripremu novog izdanja knjige *Oblik i smisao* (navodiću je nadalje kao OS), pomoglo je da stvorim laboratorijsku situaciju za test; a i prostorije Akademije su već bile zatvorene zbog praznika (i biće zatvorene sve do 12. januara). Tako da ono što mi je sada pri ruci, osim onoga što držim u glavi, jeste jedino primerak novog izdanja OS i tekst M. Topića⁶ u mom kompjuteru, koji ti zajedno s ovim pismom šaljem (vidi stranicu 492. u OS), delom jer je relevantna za temu, a delom da te spasim rizika pri pokušaju daunlođovanja: od kada sam skinuo s interneta taj tekst, pre nekoliko meseci, redovno dobijam „I-worm duma.ru”, dve vrste, u početku nekoliko puta na dan, a sada, još uvek, svakog drugog ili trećeg dana; nisam nikada imao virus, ali je mučno sve vreme brisati poruke putem antivirus programa koji obaveštava da je stiglo još jedno zaraženo pismo.

Kšižanovski? Nisam ga nikad intenzivnije čitao. Imam njegov rečnik poljskog folklora (u Akademiji, naravno); sećam se da sam čitao u njegovom radu o nekoliko poljskih narodnih žanrova što me je obeshrabrilo da rečnik pregledam pažljivo (kao što sam prvobitno nameravao). Njegovo K me je odvelo drugom Polu, Kuriloviću.⁷ Pažljivo sam čitao većinu onoga što je napisao o komparativnoj indoevropskoj metrici pre 1969. (kada sam pisao o toj temi u OS, str. 168–171, 207–208, 210 b. 26), ali u knjizi nisam raspravljao o njegovoj ideji i nisam nikada pomenuo njegovo ime. Njegovo viđenje o lepotama indoiranske, grčke i baltičko-slovenske istorijske fonologije (posebno akcenta i kvantiteta) činilo mi se uverljivo, ali nisam imao lingvističke kompetencije da načinim nezavisan sud o tome, pa sam samo ukazao (u b. 3 na str. 207) na knjigu koju je priredio R. Šmit u ediciji *Wege der Forschung*;⁸ pored Mejea,⁹ Jakobsona, Votkinsa,¹⁰ ona sadrži tekst Kurilovića iz varšavske zbirke *Poetika*, I, 1963; još jedan njegov rad je u *Poetici*, II, 1966, a ima jedan u polj-

⁴ Julian Kšižanovski (*Julian Krzyzanowski*; 1892–1976), poljski naučnik, univerzitetski profesor.

⁵ Roman Jakobson (*Román Ósipovič Jakobsón*; 1896–1982), ruski lingvista, književni teoretičar, profesor Univerziteta u Harvardu.

⁶ Miroslav Topić (1937–2012), profesor Univerziteta u Beogradu, slavista, folklorista, polonista, komparatista slovenskih književnosti.

⁷ Ježi Kurilović (*Jerzy Kurylowicz*; 1895–1978), profesor Univerziteta u Lavovu i Krakovu, inostrani član SANU od 1960.

⁸ U knjizi *Oblik i smisao*, u belešci 3, na stranici 207, stoji referenca o toj knjizi: „Za bibliografske podatke i zanimljiv kritički prikaz o Vestfalu i njegovim učenicima, kao i novijim radovima s područja indoevropske metrike, vidi: R. Schmitt, *Dichtung und Dischtersprache in indogermanischer Zeit*, Wiesbaden, 1967, 7–8, 17 i 307–313”.

⁹ Antoan Meje (*Antoine Meillet*; 1866–1936), francuski lingvista, bavio se pitanjima indoevropéistike.

¹⁰ Kalvert Votkins (*Calvert Watkins*; 1933–2013), američki lingvista i filolog, univerzitetski profesor.

skom časopisu (*Prace filologiczne?*) iz ranih šezdesetih (imao sam kopiju na papiru neprijatnog mirisa, koji je postao nečitak nakon nekoliko godina). Moj prigovor Jakobsonovoj rekonstrukciji (OS, str. 222–223) bio je zasnovan na sumnji da se promene u versifikaciji mogu objasniti promenama u fonološkom sistemu, tako da mi se nije činilo važnim (ili, u stvari, ispravnim/podesnim) da ustanovim da li je njegova rekonstrukcija fonoloških promena uopšte prihvatljiva. Iz istog razloga sam citirao – na str. 173, 209 – jedino Ivanovljevu¹¹ studiju o stihu u prevodu, ne njegove komentare o stihu u rekonstrukciji indoevropskog teksta. Što se Kuriloviča tiče, postoje dve ili tri njegove knjige na nemačkom i engleskom (uglavnom zbirka njegovih kratkih radova), objavljene tokom sedamdesetih i osamdesetih, koje sam u međuvremenu video; dve od tih su mi u kabinetu; sećam se da sam pročitao nekoliko kraćih tekstova iz njih (jedna od knjiga razmatra semitsku metriku), ali nisam pažljivo čitao; nadam se da ću jednog dana temeljnije pročitati delove te knjige.

Opis „srpski naučnik (naučnici) koji su ispitivali poreklo deseterca” odgovara mnogim važnim srpskim i hrvatskim filozofima do kraja 19. veka (Topić na str. 2 beleži neka imena: „V. Jagić¹²...”). Naravno, niko od njih nije ispitivao Jakobsonovu hipotezu (jedino dvoje poslednje navedenih u Topićevoj listi su mogli znati za to). Oспоравали su nejasne ideje devetnaestovekovnog nacionalnog romantizma po kojoj su deseterac i brojne druge karakteristike žive narodne kulture shvaćeni kao ostaci hiljadugodišnje stare kontinuirane nacionalne tradicije (nažalost, imamo obnavljanje tih ideja u popularnim pseudoistorijskim tekstovima poslednje dve decenije). Ljudi sa Topićeve liste se nisu potpuno složili oko trenutka pojave deseterca. Neki upućuju na vreme prvih poznatih zapisa: 17. vek (prva zabeležena pesma) ili možda sredina 16. veka (nekoliko zabeleženih zasebnih redova u alternaciji sa osmercem 4+4). Drugi su želeli da uzmu u obzir indirektne dokaze (uključujući, na primer, stare knjige o putovanju koje opisuju individualne slučajeve epskog pevanja ili postojanje epskog deseterca „na srpski način” u Mađarskoj od početka 16. veka), i – u zavisnosti od njihovog razumevanja veze između dva tradicionalna epska stiha, deseteraca i bugarštičkog stiha – odredili bi stih za vek pre prvih poznatih zapisa. Važan izuzetak među kritičkim filozofima prve polovine 20. veka bio je bistar i obrazovan ali često nepredvidiv naučnik – D. Kostić¹³ (Topić navodi u „Literaturi” njegovu glavnu studiju i završava svoj rad ukazujući na „deseterac” u pismu iz ranog 15. veka) – koji je insistirao na identifikaciji individualnog deseteračkog izraza, koji se pojavljuje u srpskim srednjovekovnim proznim tekstovima, kao desetosložni stihovi (a možda i kao „epске formule”).

U mom pismu o komparativnoj slovenskoj metrici, napisanom početkom septembra 2001. godine, a poslatom 21. oktobra (greškom datirano 21. novembar u postskriptumu pisma) zadržao sam se na Slamnigovoj kritici Jakobsonove metričke rekonstrukcije (vidi i OS, str. 170–171, 210 b. 27) i sumirao tačke sa kojima se slažem i one u kojima ni-

¹¹ Vjačeslav Ivanovič Ivanov (*Вячеслав Иванович Иванов*; 1866–1949), ruski pesnik, dramaturg, književni kritičar, književni teoretičar, prevodilac.

¹² Vatroslav Jagić (1838–1923), hrvatski filolog i slavista.

¹³ Dragutin Kostić (1873–1945), srpski književni kritičar, književni istoričar i profesor.

sam baš saglasan sa Slamnigovim pristupom ovom pitanju (moja kritika Jakobsonovog izučavanja srpskohrvatskog epskog deseterca je verovatno jasnije predstavljena na već citiranim stranicama OS, reference ka posebnim pitanjima i detaljima mogu se lako naći u indeksu knjige). M. Topić, u priloženom radu, još uvek je, principijelno, vatreni branitelj Jakobsonove rekonstrukcije, ali dovodi u pitanje Jakobsonovu rekonstrukciju indoevropskog prototipa iz asimetričnog deseterca, jer su ga njegovi radovi ubedili da je pravilo kvantitativnog završetka opravdano/važeće samo za pesme iz područja novoštokavske prozodije, OS, str. 191–195, i druge reference u indeksu). On još misli da je deseterac stih zajedničkog slovenskog porekla i za to nalazi opravdanje prvenstveno u upotrebi tog stiha u poljskoj poeziji 15. i 16. veka (pridajući poseban značaj petnaestovekovnoj „gnomski obojenoj” pesmi). Interesantno je da ne pominje mađarski asimetrični deseterac 15. i 16. veka, koji se pojavljuje u dve varijante, jedna „na melodiju” Poljaka, druga na južno-slovenske narodne pesme (citirao sam jednu ranu studiju na tu temu u OS na str. 208, b. 14).¹⁴

Sada moram stati. Test je gotov. Prostorije Akademije trebalo bi da su se otvorile pre nekoliko sati. Moram zaboraviti sve što sam ikad znao i što sam želeo da znam o metrici pre nego što uđem u svoj kabinet tamo.

S najboljim željama,
Sveto

* * *

13. februar 2004.

Dragi Sveto,

Još jednom, hvala za pismo vredno čitanja i puno informacija. Upravo sam po drugi put pročitao tvoj rad „Jakobsonov opis srpskohrvatskog epskog deseterca”. Izvesno vreme nisam čitao na srpskom – mada ga nikad nisam čitao sa lakoćom. Rečenicu i red reči je ponekad teško shvatiti, posebno neke grupe reči, tako da nisam uvek siguran da ispravno razumem. Izvrstan tekst koji daje široku istorijsku perspektivu.

Nisam do sada shvatao koliko je Jakobsonov rad povezan sa praškom školom. Nisam shvatio koliko treba da smo zahvalni tim ljudima za ono što je postalo osnovni koncept slovenske versifikacije – da ne pominjemo engleske. Opkoračenje, cezura, grupe reči, granice reči, konstante i tendencije. Ali ti isto tako postavljaš pitanja o tim temama poput fonetskih promena u jeziku koje automatski stvaraju promene u sistemu versifikacije. Moj favorit je Trubeckojeva¹⁵ ideja da je gubitak slabog jera u ruskom uzrok gubitka izosilabizma u epskom stihu. Zašto se to nije desilo u usmenom stihu svih slovenskih jezika? To je takođe zasnovano na zapisanom tekstu, ne na usmenoj poeziji u kojoj ruski pevači, ako žele, imaju bukvalno na desetina načina za stvaranje izosilabičkog stiha ve-

¹⁴ U ovom pasusu pisma rukom su dopisane dve beleške na dnu stranice, jedna sa leve strane, strelicom povezana od imena M. Topića, a druga sa desne strane, strelicom povezana od rečenice koja potvrđuje da Topić misli da je deseterac stih zajedničkog slovenskog porekla. Dopisane beleške zbog nečitкости ne prevodimo.

¹⁵ Evgenij Nikolajevič Trubeckoj (*Evgénii Nikoláevič Trubeckóï*; 1863–1920), ruski filozof.

oma lako. (Sad se verovatno već ponavljam.) Usmeni stih postoji u varijantama – nije fiksan, ali je obično različit svaki put kada se izvodi.

Drugi problem je što se u lirskim ruskim pesmama često održava izosilabičnost i čini se da ima nekoliko pandana takvim stihovima u drugim slovenskim jezicima. Zašto je onda ruski epski stih izgubio izosilabičnost, a lirski stih nije uvek izosilabičan? Čak i kad stihovi variraju u lirici to se obično dešava zbog melodije. I zašto je počevši od prvih zapisa epskog stiha sredinom 18. veka sve do propasti epa šezdesetih broj slogova široko varirao od 9 pa sve do 18 slogova? Da li je moguće da istočnoslovenski epski stih nije nikada bio izosilabičan?

Analizirao sam ritam više od 1000 ruskih epskih pesama i pronašao samo malo onih koji tendiraju da imaju jedanaestosložne stihove. Međutim, u svakom slučaju to je neprirodan/veštački stih stvoren kada se rečca „da” umetne u sredinu onoga što bi inače bio lirski peterac. A većina primera tiče se balada ili religijskih stihova, nijedan nije pravi epski.

Jakobson pretpostavlja da je ruski stih postao jedanaestosložni jer je slog dodat da bi se načinio daktilski kraj. Od hiljadu pesama koje sam analizirao, u onima sa daktilskim završetkom ritam je uvek jasniji i najstabilniji tačno na kraju retka. Pričao sam sa mnogim muzikolozima o ovome i svi su rekli da je takva promena jednostavno nemoguća. Poreklo daktilskog završetka u ruskom je poseban problem i u muzici i u stihu, kao i akcentuacija, ali se čini da je poreklom iz severnoruskog, koji je po mnogo čemu posebna kulturna zona.

Tako zainteresovan, kada sam pisao rad o osmercu u ruskim epskim pesmama, bio sam strašno začuđen činjenicom, kao što su muzikolozi dugo insistirali, da su u zapadnim područjima blizu Belorusije ritualne i posebno kalendarske pesme često silabične, pronašao sam mnogo primera od 4 ili 3.¹⁶ To su jednostavno silabički stihovi, a to je pokazatelj da dva različita versifikaciona sistema mogu koegzistirati u jednom jeziku.

Da, naglasak čisto na fonetici otišao je do krajnosti – trenutno ne mogu da se setim imena nemačkog naučnika. Pre mnogo godina čitao sam Jejtsovu¹⁷ poeziju i primetio da je napisao pesmu u troiktusnom doljniku – jedan ili dva sloga između iktusa. Nekako po navedenim oblicima u rečniku nekoliko stihova je bilo ritmički neuređeno, nešto što dobar pesnik ne bi učinio. Tako da mi je nekoliko ljudi čitalo delo, a ja sam zapisao.

Svi su tako menjali naglasak u složenim imenicama i pridevima da je ritam bio zaista pravilan. I sâm sam isto radio kada sam pisao knjižicu o jampskom tetrametru kod deset engleskih pesnika. Složeni pridevi nemaju fiksni naglasak – određen je kontekstom. I tako je sa mnogim rečima. Zato je važno slušati poeziju – opkoračenje je još jedan primer.

Pretpostavio si da je poljski naučnik koga sam imao na umu – Kurilovič.

Međutim, u radu za konferenciju u Moskvi neću pisati o zajedničkom slovenskom ili srpskom desetercu. O tome malo znam da bih išta smisljeno rekao. Pa ipak, tvoja široka perspektiva mi je od velike pomoći pri radu.

¹⁶ Verovatno se misli na broj stihova pesme.

¹⁷ Vilijam Batler Jejtso (William Butler Yeats; 1865–1939), irski pesnik i dramski pisac.

Nadam se da se ne ponavljam mnogo. Ako te interesuje, mogu ti poslati tekst kada ga sredim – verovatno za nekoliko meseci. Možeš li da čitaš u *Word-u*? Mogu ti poslati i program kojim bi mogao da čitaš i štampaš akcente. Sve što treba da uradiš jeste da ga pokreneš i dobićeš nekoliko fontova koji su veoma korisni. Neke internacionalne fonetske i lingvističke grupe ga nude besplatno.

Imali smo pravu zimu poslednja dva meseca. Oko minus 20 stepeni – zaista veoma hladno. I dosta snega, ali ne previše. Šteta što sam odustao od skijanja pre nekoliko godina, nakon što mi je naprsnuo disk. Volim da skijam.

Sve najbolje,

Džim